

»Det danske Sprogs Skiæbne og / Forrige saavelsom nuværende Tilstand udi Sønder-Jylland eller Førstendømmet Slesvig / ved E. P.«, Det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter I, 1745, her citeret efter faksimile-udgaven 1943 s. 14. — (3) Disputatsen s. 156 står der »1749, Tønder?« samt henvisning til fodnote 202 s. 156–157. — (4) Varnæs-salmebogen har 414 numre, men i virkeligheden 415 salmer, idet to salmer (»Hvad vilt du arme jord og muld« og »O! Gud, min Skaber, ædle HErr«) begge har nr. 257. Fejlen gentages omhyggeligt i alle udgaverne! Det gælder forøvrigt i almindelighed for bogens større og mindre trykfejl. Se iøvrigt Disputatsen s. 113 note 102. — (5) Disputatsen s. 37 et passim. Disputatsen s. 151 samt fodnote 187 på samme side anfører, at Kingos salmebog blev indført i Felsted sogn (sydvest for Varnæs), uden at det dog ses, om ordet »indført« betyder indført som *kirkosalmebog* eller kun ført ind i sognet i de »30–40 Eksemplarer«, der nævnes i teksten. — (6) Disputatsen s. 157 og 368 ff. (7) Meddelelser fra Rigsbibliotekaren, 15. årg. nr. 1, 15. marts 1964. — (8) Sognepræst Urban Schrøder i Varnæs, der har set X og Y, siger i et privat brev til mig af 16.8.1964 bl. a. følgende: »... tyder dette ... på, at min Udgave er et Tønder-tryk, og at die Udgaver uden Titelblade er identiske med min fra 1749«. Lidt senere i samme brev skriver han endog: »Men allerede nu mener jeg bestemt, at dine to Eksemplarer er identiske med min 1749-Udgave«. Den 27.7.1965, da jeg var ved at renskrive denne artikel om Varnæs-salmebøgerne i Tønder kirkemuseum, fik jeg endnu et brev fra Urban Schrøder, hvori han fortæller, at han i mellemtiden har været i Tønder og sammenlignet kirkemuseets to eksemplarer X og Y med sit fra 1749. Sammenligningen, siger han, blev foretaget »i Detaljer«. Derefter skriver han »... jeg fandt fuldstændig Overensstemmelse mellem de ialt 3 bøger. Endog Trykfejl og typografiske Unøjagtigheder stemmer overens. Saa jeg er ikke i Tvivl: Museets to Ex...er den sjældne Udg. 1749«. Fremhævelsen er Schrøders, og han udtrykker det altså lidt stærkere, end jeg har ment at kunne det.

Hans Magle.

#### ET UBEMÆRKET HOLBERG-INDSLAG I DEN SAMTIDIGE TYSKE THEODICÉ-DEBAT

I 1746 udsendte diakon Joachim Böldicke i Spandau et lige så svagt som omfangsrigt theodicéforsøg, til supplerung af Leibniz', hvis system han var klar over ikke tilstrækkelig havde gjort det af med Bayle's indvendinger mod dogmet om gudens godhed. Hensigten med dette over 650 store værk, *Abermaliger Versuch einer Theodicee*, opgøres udmærket i et af de talrige modskrifter det fremkaldte, nemlig Georg Friedrich Meier's *Beurtheilung des abermaligen Versuchs einer Theodicee* (Halle 1747). Denne wolfinianske filosof betoner at Böldicke's mangeløse opdagelse bare består deri »dass, da Leibnitz nur überhaupt gesagt, Gott habe das Böse zugelassen, weil es zur besten Welt gehöre, indem die Unvollkommenheit der Theile zur Vollkommenheit des Gantzen was beytragen könne, Hr. Böldicke insbesondere bestimmen will, wie das Böse zur Vollkommenheit des Gantzen beförderlich sey. Er behauptet, dass durch das Böse mehr angenehme Empfindungen in der Welt kommen, denn es sey zu einer angenehmen

Empfindung nöthig, dass man sich das Gegentheil und die geringern Gnade der Vollkommenheit vorstelle«. (op. cit. s. 120). »Es scheint als wenn Hr. Böldicke, dieses sein Lehrgebäude für neu hält« tilføjer Meier og fremhæver »dass nicht nur H. Böldickens Grundsätze schon längst bekant gewesen, sondern dass sie auch schon sind gebraucht worden, die Zulassung des Bösen daraus zu erklären. Der Freyherr von Hollberg [sic] hat das gantze Böldickische Lehrgebäude auf eine zwar kurtze, aber sinnreiche Art ausgeführt« (§ 53 s. 121). Og til bevis på hvor lidet originale disse Böldicke's almindeligheder om ulykkens påståede nødvendighed for at fornemme lykken er, anfører han derpå fra kap. 9 af *Nicolai Klimii iter subterraneum*, udgivet fem år før, et par sider af Holberg's skildring af velfærdsstaten *Quamiso*, hvis idelig sunde træ-indbyggere ikke er lyksalige, da de ingen syge har at sammenligne sig med: »arbores hæ felicitatem non percipiunt, quia perennes ac sine interruptione est, sanosque se non sentiunt, quoniam morbos ignorant« (p. 125 seq.). Og lignende tankegang finder han også i Lucian's Prometheus. Henvisningen til *Niels Klim* (1741) vidner om hvor omhyggeligt de lærde hade studeret dette værk, for dette synspunkt har Holberg heri slet ikke urgeret men har blandt så mange andre betragtninger bare kort fremsat den tanke at »ligesom den reeneste Himmel og mildeste Luft intet Indtryk gjør paa os, uden efter foregaaende Slud og Uveir, saa have og disse Træer intet Begreb om deres Lyksalighed, fordi den aldrig afbrydes, og føle ikke, at de ere sunde, fordi de aldrig ere syge. De henbringe deres Liv i bestandig Helbred, men tillige i bestandig Ligeegyldighed. Ethvert Gode, som nydes bestandig, kieder omsider, og for at nyde Livets Glæder, maa man undertiden have smagt dets Bitterheder.« (Baggesen's fordanskning 1789; 1905-udg. s. 128 f.; jf. s. 118 f. af H. Hagerup's fornøjeligere oversættelse fra 1742).

Meier's beskyldning mod ham for at plagiere en Holberg-betragtning har Böldicke formodentlig taget til efterretning; og muligt skal det opfattes som en dulgt indrømmelse af at han i sin hovedthese kunne være påvirket af denne passus, når et modskrift, hvori han prøver at imødegå indvendinger fra Hamborg-rektoren Joh. Samuel Müller m. fl., og som han udsender det følgende år, fremtræder som ærbødigt dediceret til Holberg. Denne hidtil ubemærkede tilægnelse forekommer i Joachim Böldickens, Diac. in Spandau, *Auflösung neun wichtiger Zweifelsknoten, welche seiner Erklärung vom Ursprunge und Bestrafung des Bösen, insonderheit von einem ungenannten Gelehrter... sodann auch von dem berühmten Herr Rector Müllern und Herr Zenkern entgegen gesetzt worden.* &c. (Berlin 1748) (på p. 99 bemærkes »Druckfehler: auf dem Titelblate Herr lies Herrn 2 mal«). Den fremtræder med højtidelig dedikation: *Dem / Hoch-Wohlgebohrnen / Frey=Herrn [sic], / Herrn Ludwig / von / Hollberg / &c.* Wie auch dem Hoch-Edelgebohrnen Herrn, Herrn Daniel Wilhelm Triller, Hoch-fürstl. Sächsischen Hofrath und Leib-Medico &c.

I den 6-sidede dedikations-epistel, dat. 16. dec. 1747, er det imidlertid ikke Niels Klim der henvises til, men Böldicke siger at han af disse fremragende mænd, specielt Holberg (lidt sent) har lært metafysisk virksomhed, da de bl. a. »... auch die strafbahre Kühnheit der Gelehrten abgeseildert, welche sich unterstehen, Gottes Wesen und Regierung so genau zu bestimmen, als ob sie bey der Abfassung der göttlichen Rathschlüsse Beysitzer gewesen. Ich habe mich

verbunden erachtet, diese Stellen sorgfältig zu betrachten; weil ich bey der Auflösung der Baylischen Einwürfe einen möglichen Plan der göttlichen Regierung angeben müssen, nach welchem der Ursprung des Bösen mit der göttlichen Güte bestehen kann. – Keineswegs aber diejenige tadeln, so einige *mögliche* Fälle der Absichte GOTTes anführen, um dadurch gegen die Naturalisten darzutun, dass die Werke GOTTes mit seiner Güte nicht streiten. – Indessen muss ich doch gestehen, dass mir Ew. Hoch-Wohlgebohrnen und Hoch-Edelgebohrnen Gedancken sehr nützlich gewesen sind, indem sie mir Gelegenheit gegeben, auf meine Schritte genaue Achtung zu haben. « – Skriftet indgik i Holbergs bibliotek.

Holberg ses ikke at have reageret på denne dedikation eller Meier's fremhævelse af den theodicérende passasje fra *Niels Klim*. Begge kunne dog have tjent Holberg som udgangspunkt for aktiv deltagelse i den debat der ved denne tid i Tyskland udspillede om theodicé-problemet, som netop fra 1748 optog ham så intenst at det blev den væsentligste materie han drøftede i *Epistlerne*. Om Holberg's stilling heri til den ikke alene tyske men europæiske debat af gudens forhold til det onde må jeg henvise til de i min disputats *Bayle's & Leibniz' Drøftelse af Theodicé-Problemet* (1965) passim (jf. registret) givne prøver på Holberg's diskussion af bayle'ske og leibniz'ske tankesekvenser.

Leif Nedergaard-Hansen.

#### HOSTRUPS SANGSPIL »INTRIGERNE«

Hostrups lille sangspil »Intrigerne«, der af Vilhelm Andersen er karakteriseret som »i al Stiltfærdighed et lille Mesterværk«<sup>1</sup>, har aldrig været genstand for en mere indgående analyse, og tilsyneladende indbyder det heller ikke hertil. Det synes at være et løst henkastet genrebillede, en stemning af tobak, tevandsknægte og lhombre, en harmløs situation, i hvilken handlingen er beskeden og ubetydelig. Vilhelm Andersen kan ikke få øje på nogen intriger i stykket og udleder titlen dialektisk heraf: *lucus a non lucendo*.

Om oprindelsen til stykket, der blev skrevet og opført i 1845, beretter Hostrup selv følgende<sup>2</sup>: »Bruun, der var forlovet med en Præstedatter paa Landet, sagde, at det vilde være morsomt, hvis jeg vilde give et lille Billede fra en Landsby-Præstegaard. Otte Dage efter var Stykket fix og færdigt, og jeg kaldte det 'Intrigerne' efter en Feuilletonartikel, som jeg i flere Maaneder havde sét i et af Dagbladene, uden at jeg dog kjendte det mindste til, hvad denne Roman handlede om.« I skildringen af det landlige milieu kan man sikkert også spore en efterklang af Hostrups eget ophold på landet året i forvejen, og hvad endelig den centrale lhombrescene angår, så er den som bekendt en efterligning af Fredmans 42. epistel hos Bellman.

Det synes imidlertid, som om stykket i sine elementer: det man siger og måden, man siger det på, – det man gør og navnlig det, man ikke gør, med føje kan gøres til genstand for en åndshistorisk analyse. Fremfor alt må der gøres opmærksom på, at selve lhombrespillet ikke blot er en vignet, men at personernes karakter og skæbne kommer koncentreret til udtryk heri. Lhombrespillet i dets forskellige faser er stykkets symbol og kerne.